

Η ΑΙΤΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΛΛΟΓΙΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ

Ελένη Βαλμά

UNIVERSITE PARIS VII

Περίληψη

The main subject of this article is the chain of reasoning expressed through the causal connectives in Modern Greek. Following Peirce, we distinguish three types of reasoning (abduction, deduction and induction). Each of them is based on a law or a rule; the main difference between them lies in the fact that a law is shared by the same speech and cultural community while the rule is established between interlocutors. We defend the idea that the connectives (cf. *επειδή* or *αφού*) which come within a temporal etymology is more favorable to a deduction than the connectives (cf. *γιατί* or *για να*) which fall within a purpose etymology (abduction reasoning). This article does not pretend to reduce causal relations in logical ones; it does not either provide an exhaustive study of a very complex issue, but merely to indicate a direction for further investigation.

Λέξεις - κλειδιά

συλλογισμός, επαγωγή, παραγωγή, συναγωγή, νόμος, κανόνας, αιτιότητα.

Εισαγωγή - Ορισμός των τριών συλλογιστών διαδικασιών

Ακολουθώντας τον Peirce [1974] καθώς και τις εργασίες των Descles & Guentcheva [2001], διακρίνουμε τρεις συλλογιστικές διαδικασίες: την *επαγωγή* (induction), την *παραγωγή* (deduction / *modus ponens*) και την *συναγωγή* (abduction).

Με τον όρο *επαγωγή* αναφερόμαστε σε έναν *νόμο* ή *κανόνα* του τύπου « Αληθές($(\forall x)[P(x) \Rightarrow Q(x)]$) ». Ο *νόμος* διαφοροποιείται από τον *κανόνα* ως προς το εξής: ενώ ο *νόμος* είναι αποδεκτός από μια γλωσσική κοινότητα (βλ. ενθυμηματική υποκείμενη, Κουτούπη-Κητή, 2001: 272), ο *κανόνας* γίνεται αποδεκτός συνήθως ανάμεσα σε συνομιλητές και έτσι η σχέση « $P \Rightarrow Q$ » δεν είναι γενικευμένη.

Η *παραγωγή*, εφαρμόζοντας έναν *κανόνα* ή *νόμο*, διαπιστώνει το αληθές του « $(P(a) \Rightarrow Q(a))$ » για να καταλήξει στο αληθές του « $(Q(a))$ ».

Η *συναγωγή* κάνει ακριβώς το αντίθετο. Ενώ, λοιπόν, εφαρμόζει έναν *νόμο* ή *κανόνα*, διαπιστώνει μόνο το αληθές του « $(Q(a))$ » και το « $(P(a))$ » παρουσιάζεται ως *πιθανό*.

Το *πιθανό* διαφοροποιείται από το *ευδεχόμενο*. Χρησιμοποιώντας τον όρο *πιθανό*, αναφερόμαστε στο συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει ο ομιλητής. Κατά την άποψη του, αυτό το συμπέρασμα εξηγεί με τον καλύτερο τρόπο την κατάσταση που περιγράφεται στο Q. Χρησιμοποιώντας τον όρο *ευδεχόμενο* αναφερόμαστε στην κρίση του ομιλητή σε σχέση με την βεβαιότητα πραγμάτωσης της κατάστασης που περιγράφεται στο Q. Ως P θεωρούμε την δευτερεύουσα πρόταση και ως Q την κύρια πρόταση.

Οι παραπάνω έννοιες θα μας χρησιμεύσουν ως « εργαλεία » για να μπορέσουμε να εξηγήσουμε την σημασιολογική γραμματικότητα προτάσεων όπως

1. *Αφού είσαι καλό παιδί, θα φας ζόλο.

Επιμένουμε στον όρο *εργαλεία*, καθώς οι αιτιολογικές σχέσεις δεν εξομοιώνονται σε λογικές διαδικασίες – με την απόλυτη έννοια του όρου – μεταξύ των P και Q.

Η περίπτωση των συνδέσμων επειδή και γιατί

Προηγούμενες μελέτες (Κουτούπη-Κητή, 1996), (Καλοκαιρινός, 1999) υποστήριξαν πως το *επειδή* εκφράζει μια γεγονοτική αιτιότητα, ενώ η υποκειμενικότητα εισάγεται με το *γιατί*. Το *γιατί* εμφανίζεται επίσης στον χώρο της επιστημικότητας και των γλωσσικών πράξεων. Δεν διεκδικεί, όμως, την αποκλειστικότητα σε τέτοιου είδους περιβάλλοντα, όπως δείχνει το παράδειγμα

2. *Θα κατέβεις, επειδή θα κρυώσουν οι πατάτες...γι'αυτό σε ρωτάω.* (Καλοκαιρινός, 1999: 142).

Το συμπλήρωμα *γι'αυτό σε ρωτάω* εξηγεί το εκφώνηση του *Θα κατέβεις* που προηγείται. Στην περίπτωση του συνδιασμού δύο γλωσσικών πράξεων, το *επειδή* γίνεται αποδεκτό όπως μας δείχνει το παράδειγμα

3. *Επειδή οι πατάτες κρύνουν αμέσως, θα κατέβεις;* (Καλοκαιρινός, 1999: 142).

Όμως, ο βαθμός γραμματικότητάς του δεν παραμένει ο ίδιος εάν αλλάξουμε τον χρόνο στην δευτερεύουσα, όπως παρατηρείται στο 4 :

4. *??Επειδή θα κρυώσουν οι πατάτες, θα κατέβεις;* (Καλοκαιρινός, 1999: 142).

Η διαφορά ανάμεσα στο παράδειγμα 3 και το παράδειγμα 4 μάλλον έγκειται στο ότι το *επειδή* εισάγει συχνά μια γενικευμένη αλήθεια (νόμο) και έτσι προτιμάται η χρήση του ενεστώτα (παράδειγμα 3) σε σχέση με αυτή του μέλλοντα (παράδειγμα 4) που συγκεκριμενοποιεί το *οι πατάτες κρύνουν αμέσως*. Ο σύνδεσμος *γιατί* δεν αντιδρά με τον ίδιο τρόπο : κάποιες φορές, όχι μόνο δεν εισάγει έναν νόμο αλλά ούτε καν το προτασικό περιεχόμενο μιας δευτερεύουσας (παράφραση με το *ειδίλλως*), όπως δείχνει το παράδειγμα 5 και οι παραφράσεις στα 6 και 7 :

5. *Έλα, γιατί / ??επειδή χανόμαστε.*
6. *Έλα, γιατί εάν δεν έρθεις, θα χαθούμε.*
7. *Έλα, γιατί αλλιώς θα χαθούμε.*

Αυτή η χρήση του *γιατί* ενέχει την άρνηση του P. Το –P εισάγεται μέσω του συνδέσμου και εννοείται στο παράδειγμα 5. Η « δευτερεύουσα » εξηγεί την προστακτική *έλα*, δεν εισάγει πάντως το P στη σχέση « $P \Rightarrow Q$ », δηλαδή « Εάν δεν έρθεις, θα χαθούμε ».

Ας παραμείνουμε, όμως, στην περίπτωση όπου οι σύνδεσμοι *επειδή* και *γιατί* εισάγουν όντως το P. Ο Καλοκαιρινός (1999: 144) θέτει υπό αμφισβήτηση την γραμματικότητα του *επειδή* στο παράδειγμα 8:

8. *Πήγα γιατί / ?? επειδή θα με έδερνε.*

Σε ένα τέτοιου είδους παράδειγμα η διαφορά συνίσταται, θα λέγαμε, στον νόμο που εφαρμόζει κάθε φορά ο ομιλητής και όχι στην διάκριση « λογικός – παράλογος συλλογισμός ». Το *γιατί* γίνεται αποδεκτό όταν το *έδερνε* είναι ένα μη επιθυμητό αποτέλεσμα (*παραγωγή*). Το *επειδή* εγγυάται την βεβαιότητα του προτασικού περιεχομένου *θα με έδερνε* (*παραγωγή*) και αναφέρεται στο λήμμα *μαζοχιστής* (πρβλ. το *ακριβώς επειδή θα με έδερνε*). Εφαρμόζουμε, λοιπόν, δύο διαφορετικούς νόμους. Στην περίπτωση του *γιατί* ο νόμος είναι : « Εάν δεν πάω, θα με δείρει. Δεν μου αρέσει να με δέρνουν, άρα πηγαίνω ». Στην περίπτωση του *επειδή* : « Εάν πάω, θα με δείρει. Μου αρέσει να με δέρνουν, άρα πηγαίνω ».

Ας εξετάσουμε στην συνέχεια την περίπτωση όπου το *επειδή* εισάγει ένα *παραγωγικό* συλλογισμό *ένω* το *γιατί* εισάγει άλλοτε ένα *παραγωγικό* κι άλλοτε ένα *συναγωγικό* συλλογισμό. Στα παραδείγματα 9 έως 11

9. *Η Μαρία είναι χλωμή επειδή είναι άρρωστη.*
10. *Η Μαρία είναι χλωμή γιατί είναι άρρωστη.*
11. *Η Μαρία είναι άρρωστη γιατί είναι χλωμή.*

εφαρμόζουμε τον νόμο « Όταν είμαι άρρωστος, είμαι χλωμός ». Υπογραμμίζουμε πως απαραίτητη προϋπόθεση για τον σχηματισμό ενός νόμου ή κανόνα είναι το πέρασμα από μια αιτία (P) σε ένα αποτέλεσμα (Q). Στο 9, δίνεται ένας *παραγωγικός* συλλογισμός, όπως και στο 10. Στο 11, όμως, διαπιστώνουμε ένα *συναγωγικό* συλλογισμό, ο οποίος οφείλεται στην δυνατότητα του *γιατί* να εισάγει τόσο P όσο και το Q. Το *επειδή* δεν εμφανίζει αυτή την ιδιότητα. Επιπλέον, δεν γίνεται αποδεκτό (παράδειγμα 12)

12. **Επειδή είσαι καλό παιδί, δεν θα σου δώσω μια καραμέλα.*

σε περιπτώσεις όπου ο νόμος (« Εάν είσαι καλό παιδί, σου δίνω μια καραμέλα ») και το *υπονόημα* (« Η καραμέλα είναι ένα είδος επιβράβευσης ») βιάζονται.

Η περίπτωση του συνδέσμου *αφού*

Το *αφού* φαίνεται πως μοιράζεται τις ίδιες ιδιότητες με το *επειδή* σε αρκετά σημεία. Προσδιορίζει συγκεκριμένα γεγονότα ή συμβάντα (Κουτούπη-Κητή, 2001: 272, 316) και εισάγει μια πρόταση που εμφανίζεται ως πεποίθηση ή ως αντικείμενο πεποίθησης που δεν ανήκει αποκλειστικά στον ομιλητή ή ανήκει στο αμοιβαίο γνωστικό περιβάλλον των συνομιλητών.

Έτσι, πιστεύουμε πως σε διαλογικά περιβάλλοντα, το *αφού* λειτουργεί ως δείκτης υπενθύμισης ενός νόμου και ως συνδετικός κρίκος αυτού που ειπώθηκε και της εκφώνησης ενός λογικού συμπεράσματος που ακολουθεί (παράδειγμα 13)

13. A : - Στο κάστρο υπάρχουν φαντάσματα.
B : - *Αφού* υπάρχουν φαντάσματα, πρέπει να προσέχουμε. (Καλοκαιρινός, 1999: 145)

Δικαιωματικά, λοιπόν, περνάμε στην εκφώνηση του Q. Ακολουθώντας το λογικό σχήμα « $P \Rightarrow Q$ » (στην περίπτωση του παραδείγματος 13 «Έαν υπάρχουν φαντάσματα, πρέπει να προσέχουμε»), το *αφού* εμφανίζεται σε *παραγωγικούς* συλλογισμούς (πρβλ. αδυναμία εμφάνισής του σε παράδοξα σχήματα) :

14. **Αφού είσαι καλό παιδί, δεν θα σου δώσω μια καραμέλα.*

Η περίπτωση του συνδέσμου για να

Περνάμε τώρα στον σύνδεσμο *για να*. Σύμφωνα με τους Βελούδη, Κρίκη και Παπαστερίου (2002: 61), το *για να* χρησιμοποιείται με σκοπό να δηλωθεί το διαθέσιμο, αυτό που υλοποιήθηκε και που έχουμε ήδη. Οι συγγραφείς εξετάζουν το

15. *Θα έχει κρυώσει πολύ ο καιρός, για να φοράει ο Γιάννης παλτό.*

το οποίο χαρακτηρίζουν ως *παραγωγή*.

Ας εξετάσουμε εκτενέστερα το παρακάτω παράδειγμα :

16. *Για να είναι τα πατζούρια κλειστά, ο Γιάννης δεν είναι εδώ.*

Εφαρμόζουμε τον νόμο «Όταν ο Γιάννης δεν είναι σπίτι, τα πατζούρια είναι κλειστά». Όμως, το *ο Γιάννης δεν είναι σπίτι* παρουσιάζεται ως πιθανό : ίσως ο Γιάννης δεν έχει ακόμα ξυπνήσει, ίσως δεν θέλει να ανοίξει τα πατζούρια για να μην μπει η ζέστη ή το φως στο σπίτι... Το *για να* εισάγει, λοιπόν, συνήθως ένα *συναγωγικό* συλλογισμό, καθώς ο ομιλητής διασπιστώνει το Q (πρβλ. αιτιο-τελεολογική φύση του *για* σύμφωνα με τον Καλοκαιρινό, 1999: 146). Εάν ο συλλογισμός ήταν *παραγωγικός* και όχι *συναγωγικός*, το παράδειγμα 16 θα έπαιρνε την μορφή του 17

17. *??Για να μην είναι ο Γιάννης στο σπίτι, τα πατζούρια είναι κλειστά.*

Παρόλα ταύτα, το *για να* - έχοντας πολλά κοινά σημεία με το *γιατί* - μπορεί σε κάποια περιβάλλοντα να εκφράσει άλλοτε *συναγωγικούς* και άλλοτε *παραγωγικούς* συλλογισμούς. Ο νόμος που εφαρμόζουμε είναι, κάθε φορά, διαφορετικός. Το παράδειγμα 18

18. *Την αγαπάει (πολύ) για να την σκοτώσει.*

μας οδηγεί σε δύο αναγνώσεις. Σύμφωνα με την πρώτη, *δεν θα την σκοτώσει*. Εφαρμόζουμε τον νόμο «Όποιος αγαπάει, δεν σκοτώνει.» Πρόκειται για ένα *συναγωγικό* συλλογισμό. Σύμφωνα με την δεύτερη, *θα την σκοτώσει* (με την έννοια της βεβαιότητας) ή *την σκότωσε*. Αναφερόμαστε στον νόμο «Όποιος αγαπάει, σκοτώνει», όπου η δολοφονία θεωρείται ως απόδειξη υπερβολικής και αρρωστημένης αγάπης. Πρόκειται για έναν *παραγωγικό* συλλογισμό.

Αν και η ανάλυσή μας μέχρι τώρα κλίνει προς μια στενή σχέση ανάμεσα στο *γιατί* και το *για να* - μεταξύ των δύο - μόνο το *γιατί* εισάγει την βεβαιότητα του P (βλ. Cadiot, 1991), όπως δείχνουν τα παρακάτω παραδείγματα :

19. Ο Γιάννης (θα) είναι εδώ, για να έχει το αμάξι του απέξω. (Kalokairinos & Fraser, 2001)
20. Ο Γιάννης (θα) είναι εδώ, γιατί το αμάξι του είναι απέξω. (Kalokairinos & Fraser, 2001)

Με άλλα λόγια, στο παράδειγμα 19 υπάρχει πάντοτε το ενδεχόμενο το αυτοκίνητο το οποίο βρίσκεται παρκαρισμένο να μην είναι του Γιάννη, ενώ στο παράδειγμα 20 δεν αφήνεται ανοικτό αυτό το ενδεχόμενο.

Συμπεράσματα

Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας δεν ακολουθούμε τον διαχωρισμό « υποκειμενικός – αντικειμενικός κόσμος » ως διακριτικό στοιχείο των αιτιολογικών συνδέσμων *γιατί* και *επειδή* αντίστοιχα, αλλά την διαφορετική κάθε φορά διαπίστωση :

- την διαπίστωση του P, στην περίπτωση των χρονικών συνδέσμων με αιτιολογική σημασία, πρβλ. *αφού* (ή συνδέσμων των οποίων η ετυμολογική ανάλυση εμφανίζει ένα χρονικό σύνδεσμο, πρβλ. *επειδή*)
- την διαπίστωση του Q, στην περίπτωση τελεολογικών συνδέσμων, πρβλ. *για να* (ή συνδέσμων των οποίων η ετυμολογική ανάλυση εμφανίζει ένα τελικό σύνδεσμο, πρβλ. *γιατί*).

Ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δοθεί, κατά την άποψή μας, στον σχηματισμό του *νόμου* ή του *κανόνα*. Απαραίτητη προϋπόθεση, κάθε φορά, είναι το πέρασμα από την αιτία στο παραγόμενο αποτέλεσμα.

Αξίζει να σημειωθεί, τέλος, ο ρόλος του ομιλητή και ο βαθμός εμπλοκής του : στην περίπτωση του συναγωγικού συλλογισμού, ο ομιλητής διαλέγει το P ανάμεσα σε διάφορα P (*πιθανόν*) ενώ στην περίπτωση του παραγωγικού συλλογισμού ο ρόλος του ομιλητή περιορίζεται στην εκφώνηση της σχέσης ανάμεσα στο P και το Q.

Βιβλιογραφία (ελληνική)

- Βελοδής Γιάννης, Κρική, Παπαστερίου. 2002. "Για να". *Studies in greek linguistics, Proceedings of the 22st Annual Meeting of the Department of Linguistics (2001)*, Aristotle University of Thessaloniki, 59-68. Thessaloniki : Kyriakidis.
- Καλοκαιρινός Αλέξης. 1999. "Αιτιολογίες". *Greek Linguistics 97, Proceedings of the 3rd International Conference on the Greek Language*, 141-149. Athens : Grammata.
- 2001. "Αφού". *Proceedings of the 4th International Conference on Greek Linguistics (1999)*, 315-322. University Studio Press : Thessaloniki.
- Κουτούπη-Κητή Ελίζα. 1997. "Συμπληρωματικές παρατηρήσεις σε αιτιολογικούς συνδέσμους της νεοελληνικής". *Studies in Greek Linguistics, Proceedings of the 17th Annual Meeting of the Department of Linguistics (1996)*, Aristotle University of Thessaloniki, 424-437. Thessaloniki : Kyriakidis.
- 2001. "Η περίπτωση μερικών χρονικών υποτακτικών συνδέσμων : υπαρκτικοί και καθολικοί σύνδεσμοι". *Proceedings of the 4th International Conference on Greek Linguistics (1999)*, 268-276. Thessaloniki : University Studio Press.

Βιβλιογραφία (ξενόγλωσση)

- Cadiot Pierre. 1991. *De la grammaire a la cognition – la preposition pour*, Paris : CNRS.
- Carel Marion & Ducrot Oswald. 1999. “Le probleme du paradoxe dans une semantique argumentative”. *Langue francaise* 123, 6-27. Larousse : Paris ;
- Descles Jean-Pierre & Guentcheva Zlatka. 2000. “Enonciateur, locuteur, mediateur”. *Les rituels du dialogue*, ed. by Jacqueline Monod-Becquelin & Philippe Erikson, 79-112. Nanterre : Universite de Nanterre.
- 2001. “La notion d’abduction et le verbe *devoir* epistemique”, *Cahiers Chronos* 8, 103-122. Amsterdam-Atlanta : Rodopi.
- Kalokairinos Aleksis & Fraser. in prep. “Implicative discursive markers : a comparative inquiry into Greek and English”. Papier presented as a planary lecture in the 2nd International Conference in Contrastive Semantics, Newnham College, Cambridge University.
- Peirce Charles Sanders. 1974. *Collected papers* I-VI, ed. by Charles Hartshorne & Paul Weiss ; 1979 VII-VIII ed. by Arthur Burks Cambridge – Massachusetts : The Belknap Press of the Harvard University Press.

ⁱ βλ. χρήση παροιμιών όταν η δευτερεύουσα πρόταση εισάγεται με το *επειδή*.

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.